फेब्रुवारी २००१ Rs. 10/-

चांदोबा

खरा शेजारी

एका श्रीमंत गृहस्थाने शहरापासून दूर असलेले एक नवे घर विकत घेतले. त्याला शांतता फार प्रिय होती. आवाजाचा त्रास त्याला आवडत नसे. त्या भागांत घरें खूपच कमी होती. म्हणून तो खूष होता. त्याच्या घराच्या दोन्ही बाजूला फक्त दोन लहान झोंपड्या होत्या. त्याखेरीज आसपास दुसरी घरें नव्हती.

पण त्याचा आनंद त्या रात्रीच संपुष्टात आला. एका झोंपडीत हातोडीने ठोकण्याचा व दुसऱ्या झोंपडीत भाता चालवण्याचा आवाज सतत येत होता.

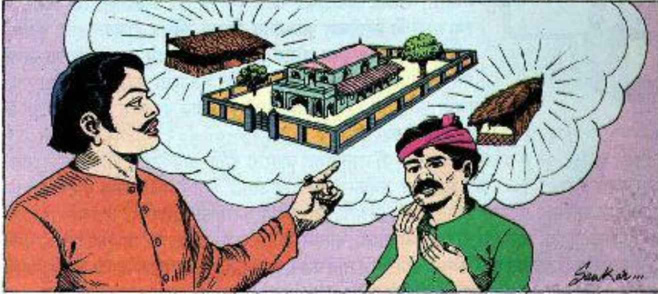
सकाळीं त्याने नोकराला पाठवले व चौकशी केली. तेव्हां त्याला समजले की पूर्व दिशेला जी झोंपडी होती त्यांत एक सुतार राहात होता, आणि पश्चिमेकडच्या झोंपडीत एक लोहार राहात होता. दोघेही खूप गरीब होते.

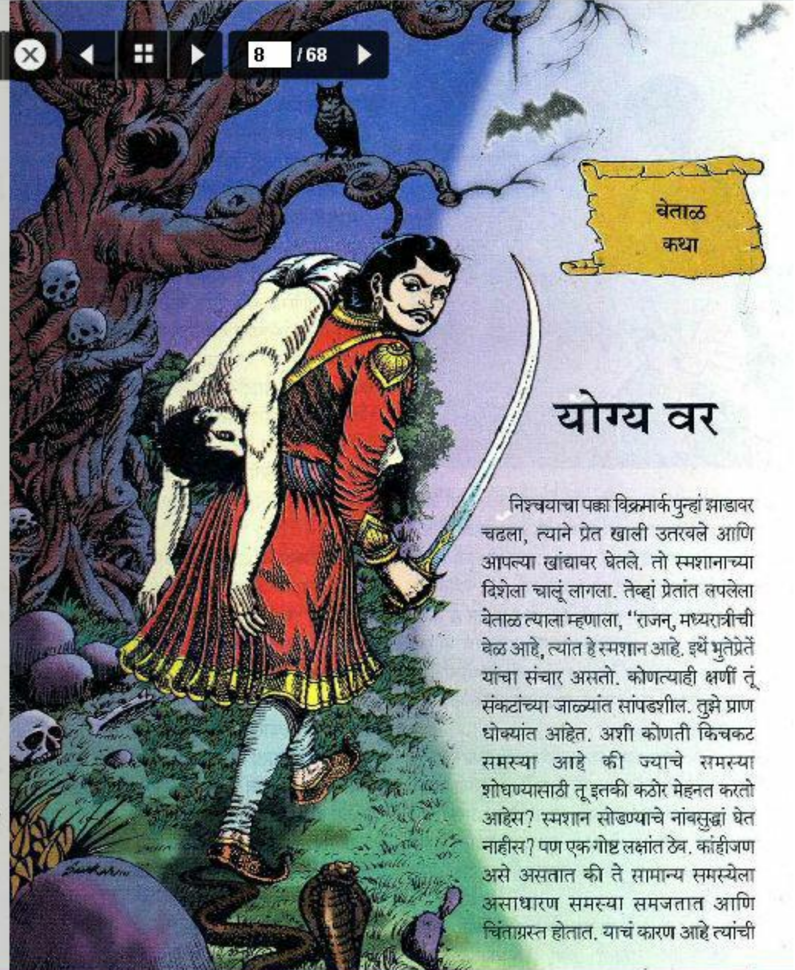
त्या श्रीमंत गृहस्थाने प्रथम सुताराला बोलावून विचारलं, ''जर मी तुला एक हजार रुपये दिले, तर तूं तुझी ही जागा सोडून दुसरीकडे राहायला जाशील कां?''

''आनंदाने जाईन साहेब'' सुताराने उत्तर दिले. तो पैसे घेऊन निघून गेला. त्यानंतर त्या श्रीमंताने लोहाराला बोलावले आणि तोच प्रस्ताव त्याच्यापुढें मांडला. त्यानेही लगेच मान्य केले व पैसे बक्षीस घेऊन तो निघून गेला.

त्या रात्रीं तो गृहस्थ स्वतःलाच शाबासकी देत निजायला गेला. त्याला वाटलं की आज शांत झोंप मिळेल, झोंपमोड कांही होणार नाही.

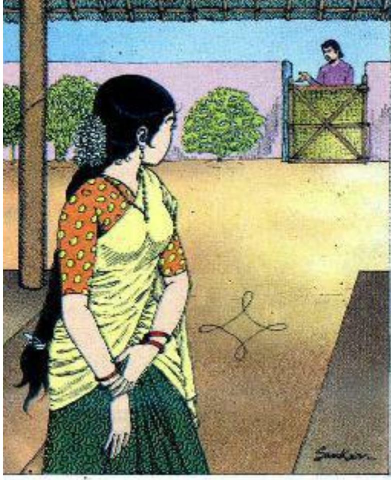
पण गाढ झोंपेतून तो घाबरूनच जागा झाला. पुन्हां दोन्ही बाजूंनी मोठ्याने आवाज येऊं लागले व रात्रभर ते मधूनमधून येतच राहिले. सकाळीं त्याने नोकराला बोलावले व याबद्दल खुलासा विचारला. 'त्या दोघांनी आपल्या झोंपड्या बदलल्या साहेब. लोहार सुताराच्या झोंपडीत राहायला गेला आहे, आणि सुतार लोहाराच्या झोंपडीत! हे लोक आपला दिलेला शब्द पाळणाऱ्यांपैकी नाही आहेत साहेब.'' नोकराने सांगितले.

योग्य वर

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडावर चढला, त्याने प्रेत खाली उतरवले आणि आपल्या खांद्यावर घेतले. तो स्मशानाच्या दिशेला चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, ''राजन्, मध्यरात्रीची वेळ आहे, त्यांत हे स्मशान आहे. इथें भुतेप्रेतें यांचा संचार असतो. कोणत्याही क्षणीं तूं संकटांच्या जाळ्यांत सांपडशील. तुझे प्राण धोक्यांत आहेत. अशी कोणती किचकट समस्या आहे की ज्याचे समस्या शोधण्यासाठी तू इतकी कठोर मेहनत करतो आहेस? स्मशान सोडण्याचे नांवसुद्धां घेत नाहीस? पण एक गोष्ट लक्षांत ठेव. कांहीजण असे असतात की ते सामान्य समस्येला असाधारण समस्या समजतात आणि चिंताग्रस्त होतात. याचं कारण आहे त्यांची

अनुभवशून्यता आणि दुर्बल विचारशक्ती! तू तर अशी चूक करत नाहीस ना ते सांग. ही केवळ माझी शंकाच आहे. पण जर हे खरं असलं तर तर मी तुला सावध करतो आहे. तुला मी मालतीची, एका गरीबाच्या मुलीची गोष्ट सांगतो ती ऐक. तिने विचार न करता आपले भाग्य ठोकरले, आणि आपल्याच हातानी आपला सर्वनाश केला. थकवा दूर होण्यासाठीं ही गोष्ट ऐक." असं म्हणून वेताळ मालतीची गोष्ट सांगू लागला.

विंध्याचलच्या अरण्याजवळच्या एका खेड्यांत एक लांकूडतोड्या आपली एकुलती एक मुलगी मालती हिच्याबरोबर राहात होता. मालती लहान असतानाच तिची आई वारली होती. लांकूडतोड्याला नेहमी आपल्या तरुण मुलीच्या विवाहाची काळजी वाटत असे.

जवळच्याच गांवा‍ राहाणारी त्याची थोरली बहीण आजारी पडली .हेर्ण ांव फार दूर नव्हतं. दुसऱ्या दिवशी सकाळीं लाकूडतोड्या बहिणीला भेटायला निघाला. जाण्यापूर्वी त्याने मालतीला सांगितले, "गाय गाभण आहे म्हणून तुला इथेंच एकटीला ठेवतो आहे. ताईला भेटून लगेच निघतो. कसंही करुन रात्रीं पूर्वी मी परत येतोच आहे."

मालतीने स्नान करुन आपले ओले केंस वाळण्यासाठी मोकळे ठेवले होते. ती झोंपडीच्या आंतबाहेर करीत होती. तेवढ्यांत अचानक पावसाचे ढग आले आणि गार वारा सुटला. मालतीने चमेलीच्या फुलांचा गजरा करायला घेतला. एकीकडे आपल्या गोड आवाजांत ती एक गाणें गाऊं लागली. गाणें संपेपर्यंत तिचा गजराही पूर्ण झाला. आपल्या केंसात तो गजरा ती घालणार तेवढ्यांत एक आवाज आला.

"तुझा आवाज ऐकून कोकिळादेखील शरमून जाईल. वा, वा, किती गोड आवाज आहे ग तुझा!" हे शब्द ऐकून मालती घाबरली. तिच्या शरीराला कंप सुटला.

आवाजाच्या दिशेला तिने वळून पाहिले तेवढ्यांत तो तरुण आपला परिचय करुन देण्यास पुढें आला. तो म्हणाला, "माझं नांव शारंगपाणी ! मी संगीतप्रेमी आहे. तुझा गोड आवाज मला फारच आवडला. तुझं गाणं ऐकायला मिळालं हे माझं भाग्य !"

त्याला काय उत्तर द्यावं ते मालतीला समजेना. इतक्यांत मुसळधार पाऊस सुरुं झाला. मालतीने चटकन त्या तरुणाला म्हटले, "बापरे, तुम्ही तर खूप भिजला आहात. आंत यावं." तिने त्या अनोळखी व्यक्तीला घरांत येण्यास निमंत्रण दिले.

शारंगपाणी पळतच झोंपडीत शिरला. ती प्रशस्त व नीटनेटकी झोंपडी पाहून तो म्हणाला, "फारच छान कुटी आहे तुमची. पण या अरण्यांत असं एकटं राहायला तुला भिती नाही वाटत?"

"इथेंच माझा जन्म झाला नि इथेंच मी मोठी झाले. भिती कशाची वाटणार? माझे वडील माझ्याबरोबर इथें राहातात ना?" असं म्हणताना तिने खाटेवर एक सतरंजी अंथरली.

तितक्यांत झोंपडीच्या बाहेरून एक आवाज आला. "आंत कुणी आहे कां? पाऊस कमी होईलसं दिसत नाही. मी आंत येऊं कां?"

मालतीने दाराजवळ जाऊन पाहिलं तर बाहेर पडवींत साक्षात मदनाचा पुतळा असावा असा एक अत्यंत सुंदर तरुण उभा होता. तिने त्याचं स्वागत करत म्हटलं, "आपण आंत या ना! आपण तर पूर्णपणें भिजलेले दिसता."

अरण्यांत अशी अप्सरेसारखी सुंदर मुलगी पाहून तो आश्चर्यचकितच झाला. भानावर येत तो म्हणाला, "माझी नांव सुंदरकपिल आहे. मी मित्राच्या लग्नाला जात होतो. पण या पावसांत सांपडलो." असं बोलत तो आंत आला.

"तुमच्याप्रमाणें आणखी एकजण पावसांत सांपडले आहेत बघा!" मालतीने त्या दोघांची एकमेकांशी ओळख करून दिली.

त्यांच्यापाठोपाठ एक तिसरा तरुण आंत येऊन म्हणाला, "परवानगी शिवाय आंत येतोय त्याबद्दल माफ करा हं!" तोही पावसांत नखशिखान्त भिजला होता.

त्याला बघून मालती कांहीतरी बोलणार होती. त्यापूर्वीच तो तिसरा तरुण म्हणाला, "माझं नांव भीमाशंकर आहे. व्यापाराच्या कामासाठी मी शहरांत चाललो आहे. मधेंच या पावसामुळें अडकलो. केव्हां थांबणार आहे हा पाऊस कोण जाणे!"

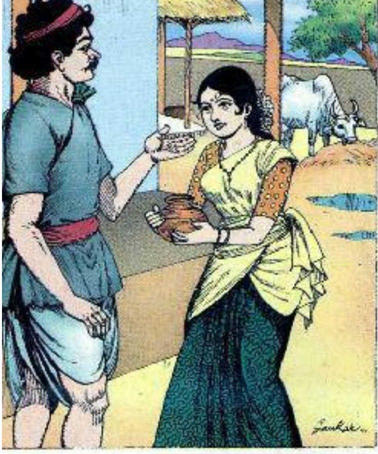
थोड्या वेळानंतर पाऊस कमी होत गेला. शारंगपाणी जायला निघाला तेव्हां मालती त्याला निरोप द्यायला बाहेर आली. तिला तो म्हणाला,

"तुझा मधुर आवाज नि गोड गाणं माझ्या कानांत अजून गुंजतंय! तू मला फार आवडली आहेस. उद्यां मी तुझ्या वडिलांशी याबाबत बोलणीं करायला माझ्या मोठ्या भावाला पाठवीन." हे सारं अगदी हळूं आवाजात तिला सांगून तो तिथून निघून गेला.

सुंदरकपिलने जाण्यापूर्वी तिला दबल्या स्वरांत सांगितलं. "तुझं सौंदर्य खरोखर अनुपम आहे. माझ्या सौंदर्याची बरोबरी करणारी वधू मिळेल की नाही ही मला एक मोठी काळजी होती. आता ती काळजी मिटली आहे. आपल्या विवाहासंबंधी बोलणीं करायला मी उद्यांच माझ्या आईवडिलांना पाठवीन." तिच्या कानांत हे कुजबुजत बोलून तोही तिथून निघून गेला.

भीमाशंकरने जाण्यापूर्वी सांगितलं, "तू मला फार आवडली आहेस. मी एक मोठा व्यापारी आहे. माझा लाखोंचा व्यापार चालूं असतो. कामाचा व्याप सांभाळण्यासाठीं माझ्याकडे पुष्कळ

नोकरचाकर आहेत. जेव्हां केव्हां आपल्या कामाच्या कटकटींनी मी दमून जाईन, तेव्हां या शांत ठिकाणीं येऊन विश्रांति घेईन. तुझ्याबरोबर सुखाने दिवस कंठीन. माझी आई व इतरांना उद्यांच मी आपल्या लग्नाची बोलणीं करायला, पाठवायची व्यवस्था करतो." मालतीकडे एकटक पाहात पाहात तो आपल्या मार्गाने चालता झाला.

संध्याकाळीं मालती जेव्हां गाईला चारा घालत होती, तेव्हां तिचा पिता परत आला. मालतीने विचारलं, "आत्याबाई कशा आहेत?"

"जास्त दिवस काढील असं वाटत नाही आता. तिला एकाच गोष्टीचं वाईट वाटतंय. तिच्या एकुलत्या एक मुलाचं लग्न कांही ती पाहूं शकणार नाही." लांकूडतोड्या म्हणाला.

मालती म्हणाली, "यांत वाईट वाटण्यासारखं काय आहे मोठंसं? त्याला एखादी मुलगी आवडली की लगेच त्याचं लग्न तिच्याशी लावून द्यायचं !"

"मुलाच्या लग्नाच्याबाबतींत ताईचं जरा चुकलंच! तिला खूप हुंडा मिळेल असं स्थळ हवं होतं. पण आता तिची निराशा झाली आहे. तुझं लग्न तिच्या मुलाशी करावं असं माझ्या मनांत होतं. पण मी कांही ते सुचवण्याचं धाडस केलं नव्हतं. कारण आपण इतका हुंडा कुठून देणार? पण आता यावेळेला तीच म्हणाली की त्याचं लग्न एकदा झालं की ती सुखाने डोळे मिटेल. आता तिनेच आपण होऊन हा प्रस्ताव मांडला आहे. तुझ्याशी जर तिच्या मुलाचं लग्न झालं तर तिला खूपच आनंद होईल. मी देखील होकार दिला. पण रमापतीने तुझं मत काय आहे ते विचारलंय. तुला हे लग्न पसंत आहे कां?"

मालतीने हंसून म्हटलं, "आज सकाळीं इथे अचानक जोरदार पाऊस पडला. पावसांत सांपडलेल्या तीन तरुणांनी आपल्या झोंपडीत आसरा घेतला. त्यांतला एक संगीतप्रेमी आहे. दुसरा अतिशय देखणा आहे आणि तिसरा एक व्यापारी आहे. त्यांच्यापैकी प्रत्येकाने माझ्याशी लग्न करायची इच्छा प्रकट केली. आणि तुमच्याशी याबद्दल बोलणीं करायला ते आपापल्या घरच्या लोकांना उद्यां इथें पाठवणार आहेत."

'अस्सं कां? मग ते तिघेही श्रीमंत असले पाहिजेत. वा, छान, आता तूं रमापतीचं निरर्थक बोलणं विसरून जा. त्या तिघांच्यामधला कोणता तरुण तुला आवडला आहे?" लाकूडतोड्याने खुषीने मुलीला विचारले.

मालतीने वडिलांना लगेच स्पष्ट उत्तर दिलं, "मी रमापतीशीच लग्न करीन."

ही गोष्ट सांगून वेताळने राजाला विचारलं, "राजन्, आपल्या विवाहासंबंधी असा निर्णय घेऊन मालतीने फार मोठी चूक केली आहे, हे तर उघडच

आहे. ते तिघेही धनवान आहेत, गुणी आहेत. मालतीला या तिघांपैकी कुणालाही एकाला पसंत करता आलं असते. तिने त्यांच्यातलाच वर निवडायला हवा होता. असं जर तिने केलं असतं तर तिचं आयुष्य तिला आरामांत घालवता आलं असतं. परंतु असं न करता तिने अशिक्षित रमापतीशी विवाह करायचा निर्णय घेतला. जीवनसाथीची निवड ही एक गंभीर व गुंतागुंतीची समस्या आहे. कारण मुलीचे सारे भविष्य या एकाच निवडीवर अवलंबून असते. परंतु अशा गंभीर समस्येला तिने अगदी सामान्य, साधी समस्या आहे असे मानले आणि आपला निर्णय सांगितला. तिने भाग्य लाथाडलं, भविष्य उजळण्याची संधी गमावली आणि आपल्याच हातांनी स्वतःचा सर्वनाश केला. माझ्या या शंकांची उत्तरें माहीत असूनही तूं गप्प बसलास तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडेतुकडे होतील."

विक्रमार्कने उत्तर दिलें, "कोणती समस्या क्लिष्ट आहे, गुंतागुंतीची आहे नि गंभीर आहे, आणि कोणती समस्या साधारण आहे, सरळ आहे हे प्रत्येक व्यक्तीच्या स्वभावावर आणि त्यावेळच्या परिस्थितीवर अवलंबून असतं. आपल्या अनुभवांच्या आधारावर त्या व्यक्ती विचार करतात नि निर्णय घेतात. पित्याच्या प्रश्नाचे उत्तर देताना मालतीने कोणतीही घाई केली नाही. तिने रमापतीशी विवाह करायचा आपला निर्णय क्षणभरांतच सांगून टाकला. कारण तिच्या दृष्टीकोनांतून ही कांही असाधारण समस्या नसून एक साधी समस्या होती. त्याच्या पाठीमागे एक महत्वाचे कारण आहे. ते तिघेही तरुण तिच्याशी विवाह करायला उत्सुक होते पण त्या तिघांपैकी एकानेही असा विचार केला नाही की मालतीच्या मनांत काय इच्छा आहे. तिची पसंती काय आहे? रमापती हा एकटाच निघाला की ज्याला विवाहाच्या बाबतीत मालतीची इच्छा काय आहे ते जाणून घेण्याचे महत्व होते. बाकीच्या तरुणांना लग्नापूर्वी तिचे मत विचारण्याची आवश्यकता भासली नाही. असे तरुण लग्नानंतर तिच्याशी कसे वागले असते. ते कसं सांगता येईल? कदाचित त्यांनी तिला पत्नीचा दर्जा दिला नसता आणि तिला साध्या मोलकरणीसारखं देखील वागवलं असतं! म्हणून तिने भाग्य लाथाडलं आणि आपल्याच हातानी आपला सर्वनाश केला हे म्हणणे अगदी निराधार आहे."

राजाचे मौन भंग झाल्यामुळें वेताळ शवासहित अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

या महिन्यात जन्मलेली विशेष व्यक्ती

सरोजिनी नायडूंचा जन्म १३ फेब्रुवारी १८७९ ला हैद्राबादमधें झाला. त्या एक जन्मजात कवयित्री होत्या. अकराव्या वर्षी त्यांनी कविता लिहायला सुरवात केली. शाळेंतल्या गणिताच्या तासाला छोटया सरोजिनीचे कांही वर्गात लक्ष लागत नव्हते. तिने कविता लिहायला सुरवात केली आणि तिला कविता झरझर सुचत गेली असं ती म्हणाली.

तिचे वडील अघोरनाथ चट्टोपाध्याय हे सरोजिनी व तिची भांवडे यांचे स्फूर्तिस्थान होते. ते मुलांना हर प्रकारें उत्तेजन देत असत. ते ही कवी होते. त्यांनी उर्दू व बंगालीत कविता रचल्या होत्या. सरोजिनीची आई वरदासुंदरी देवी यांनी बंगाली गीते लिहीली होती आणि त्या चांगल्या गात असत.

त्याकाळांतल्या आर्थर सिमन्स व एडमंड गॉससारख्या श्रेष्ठ लेखकांनी सरोजिनीच्या कविता वाखाणल्या होत्या. 'सोन्याचा उंबरठा' हा तिचा पहिला कवितासंग्रह समीक्षकांना खूप आवडला होता.

असं सांगतात की तेराव्या वर्षी ती खूप आजारी पडली. डॉक्टरांनी पुस्तकें वाचायला देखील मनाई केली. पण तिने त्यांचं न ऐकता दोन हजार ओळींचे एक नाटक लिहीले.

१८९८ मधें परप्रांतीय डॉ. नायडू यांच्याशी घरांतल्या मंडळींच्या मनाविरुद्ध तिने विवाह केला. हैद्राबादमधल्या वास्तव्यामुळें तिला मुस्लिम समाजांत मिसळण्याची संधी वारंवार मिळत गेली. नंतर, जेव्हां भारतीय भाषांच्या यादीत उर्दू गाळावी असा प्रस्ताव आला, तेव्हां सरोजिनीने त्याविरुद्ध जोरदार लढा दिला. लोकांच्या भावना ती कधीं दुखवीत नसे.

स्त्रियांना योग्य हक्क मिळावेत या कामांत सरोजिनींनी स्वतःला झोकून दिले. स्त्रियांना शिक्षण मिळालेच पाहिजे, म्हणजे त्यांच्या आयुष्याला निराळे वळण मिळेल असा त्यांना ठाम विश्वास होता. स्त्रियांना मताधिकार असावेत याबद्दल त्यांचा आग्रह होता.

राजकारणांत प्रवेश करण्यापूर्वी त्यांनी गांधीजींच्या बरोबर दक्षिण आफ्रिकेंत तिथल्या सरकारविरुद्ध काम केले. हिंदुस्तानच्या राजकीय मंचावर त्यांना गोपाळ कृष्ण गोखले यांनी आणले. १९१९मधें त्या ऑल इंडिया होमरूल लीगच्या सभासद म्हणून लंडनला गेल्या. तिथें त्यांनी स्त्रियांच्या हक्कावर

सरोजिनी नायडू

भाषण केले. सरोजिनींच्या समाजकार्याबद्दल ब्रिटिश सरकारने त्यांना कैसर-ऐ-हिंद हा किताब १९०८ सालीं दिलेला होता. परंतु जालियनवाला बागेच्या त्या भीषण हत्याकांडानंतर संतापलेल्या सरोजिनींनी तो किताब परत केला.

१९२५ सालच्या कानपूर कॉंग्रेसच्या त्या अध्यक्ष होत्या. त्यांच्या अध्यक्षीय भाषणाने स्वातंत्र्य मिळवण्याची भावना जनमनांत पुन्हां चेतवली गेली.

१९३० सालीं मिठाच्या सत्याग्रहाच्यावेळीं त्यांचा निर्भयपणा व विनोदबुद्धी यांची स्वयंसेवकांना धीर देण्यास फार उपयोगी पडली. ते परिस्थितीला मोठ्या बेडरपणें सामोरे गेले.

१९४२ च्या 'चलेजाव' चळवळींत गांधीजींना जेव्हां पुण्यांतल्या आगाखान पॅलेसमधें ठेवण्यांत आलं होते, तेव्हां सरोजिनी नायडूही तिथें होत्या. त्या गंभीर वातावरणांत आपल्या विनोदी हजरजबाबीपणामुळें त्या प्रसन्नपणा आणीत. रॉबर्ट बर्नें यांच्या "एक नंगा फकीर" या पुस्तकांत त्यांनी सरोजिनींचा उल्लेख "गांधीजींच्या छोट्या दरबारांतली विदूषक" असा केलेला आहे. गांधीजी मात्र त्यांना "भारताची कोकिळा" म्हणत.

भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर सरोजिनींनी उत्तर प्रांताचे राज्यपालपद मोठ्या नाराजीने स्वीकारले. त्यांना बांधील जीवनक्रम आवडत नसे. तरीदेखील ही जबाबदारी त्यांनी निष्ठेने, दक्षतेने व सहजपणें पार पाडली. २ मार्च १९४९ रोजीं सरोजिनी नायडूंचे निधन झाले.

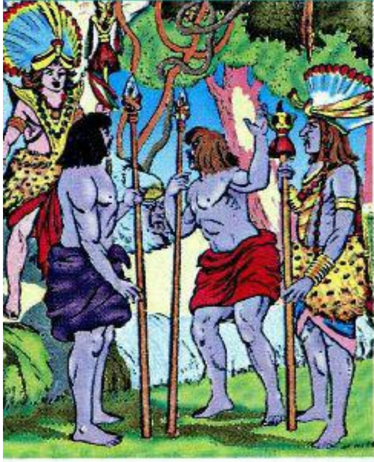
यक्ष पर्वत

जवळ जवळ शंभर वर्षांपूर्वी नर्मदा नदीच्या काठाजवळील जंगलात आदिवासी लोक राहात होते. या जंगली जमातींमध्ये गण्डकमृग नांवाची एक जमात होती. त्यांनी जंगलात आपले वेगळे गांव वसविले होते. त्याचे अरण्यापूर नांव होते. हे आदिवासी गण्डकमृगांना पाळून, त्यांच्या कडून, शेतीची कामे करुन घेत असत. म्हणून त्या जमातीचे 'गण्डकमृग' असे नाव पडले.

अरण्यमल हा या जमातीचा नवा राजा झाला. ह्याच जमातीतील गणाचारी नांवाचा माणूस राजाला पदच्युत करण्याचा प्रयत्न करीत होता. दोन तरुण लढवय्यांच्या मदतीने अरण्यमलने गणाचारीचे कपट उघडे करुन, त्याला वाघांपुढे मरण्यास टाकले.

अरण्यमल गादीवर बसून एक वर्ष झाले. गण्डक जमातीने हा दिवस वार्षिकोत्सव म्हणून साजरा करायचे असे ठरवून आवश्यक ती तयारी केली. एक चौथऱ्यावर एक सुशोभित सिंहासनावर त्याला बसवून ते उत्सव साजरा करुं लागले. अरण्यमलाच्या आनंदास पारावार उरला नाही. इतका मान मिळाल्याने मनांतल्यामनांत त्याला गर्व झाला.

ह्यावेळीं गण्डगमृग जातीचे दोन तरुण वाघांवर बसून वेगाने तिथे आले. वाघांवरुन उतरुन ते सरळ अरण्यमलाकडे येऊं लागले. अरण्यमलाच्या शिलामुखी नावाच्या मंत्र्याने त्यांना थांबवून म्हटले "काय बिसरलात की

काय? इथे एक मंत्री बसलाय. माझ्या परवानगी शिवायच राजाला भेटूं पहाताय? हे कधीच शक्य होणार नाही." त्यांच्यातील एकजण म्हणाला "मंत्रीजी, डोंगराजवळील आमच्या ज्वारीच्या शेतातील कणसें कांही नवीन लोक तोडून नेत आहेत. ते ज्या प्राण्यांवर स्वार होऊन आले आहेत तसे प्राणी या जन्मांत आम्ही बघितले नाहीत."

मंत्री शिलामुखीने विचारले "हे प्राणी दिसतात तरी कसे? त्यांचे वैशिष्ट्य काय आहे?"

"ते हत्तीसारखे उंच आहेत. वाघासारखे त्यांचे पाय आहेत आणि त्यांची मान बगळ्या सारखी उंच व वांकडी आहे." त्या दोघा वीरांनी नवलाईने भरलेल्या आवाजात पाहिलेल्या विचित्र प्राण्यांचे वर्णन केले.

शिलामुखी त्या दोघांना राजाकडे घेऊन गेला. आणि त्या विचित्र प्राण्याच्याबद्दल सविस्तर माहिती सांगितली.

"आमच्या लोकांनी इतकी मेहनत करुन धान्य पिकविले आणि त्या चोरांची ही हिम्मत की आमचे धान्यच चोरुन नेतात. तुम्ही त्या लोकांना चांगला धडा शिकवायला हवा होता. उलट त्या प्राण्याच्याबद्दल आश्चर्य करीत बसला आहात." अरण्यमल रागावून म्हणाला.

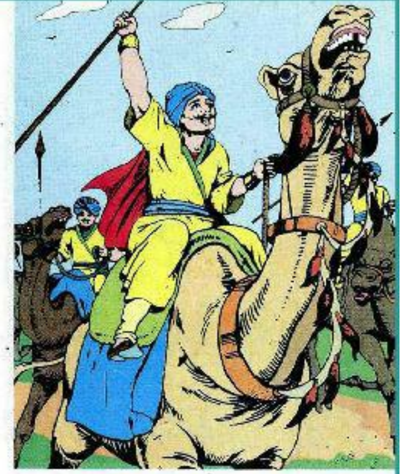
अरण्यमलाच्या ह्या बोलण्यावर जनतेला उद्देशून मंत्री मोठ्यांदा म्हणाला, "ऐका, ऐका, आपल्याला आता हा उत्सव थांबविला पाहिजे. चोर आपले पीक लुटून नेत आहेत. तेव्हां त्यांचा नाश करुन पिकांचे रक्षण करणे हे आपले प्रथम कर्तव्य आहे. मंत्र्याचे हे बोलणे ऐकल्या बरोबर गण्डकमृग जमातीचे तरुण खवळून उठले. ते भाले, तलवारी आणि धनुष्यबाण घेऊन आपापल्या गण्डकमृगावर बसून निघाले. मंत्री शिलामुख देखील त्यांच्या बरोबर निघाला.

ते सगळे जेव्हा त्यांच्या शेताजवळ पोहोचले तेव्हा समोरील दृष्ट बघून घाबरले. भीतीने जागच्याजागीखिळून राहिले. सगळे मिळून पंचवीस, तीस चोर होते. ते शेतांतली कणसें तोडून विचित्र दिसणाऱ्या प्राण्यांच्या पाठीवरील पोत्यांत भरत होते.

चोरांनी बघितले की गण्डकमृग जमातीचे लोक भाले, तलवारी, धनुष्य घेऊन आले आहेत व कोणत्याही क्षणीं आपल्यावर हल्ला करतील. त्यामुळे चोर घाबरले. मनांतल्या मनांत दोन्ही पक्ष एकमेकांना घाबरायला लागले. चोरांमधील एकाने शत्रूकडे भाला दाखवित म्हटले "पहा, तिकडे पहा ! न घाबरता हे लोक गण्डक सारख्या जनावरावर स्वार होऊन बेधडक ये जा करतात तर आपण अंदाज करु शकतो की ते किती शूर आहेत. त्यांना आपण कसे पुरे पडणार ?"

चोरांच्या सरदाराने गण्डकमृग जमातीच्या लोकांकडे नीट लक्ष देऊन बघितले. त्याला वाटले हे लोक आपल्याला टाळत आहेत. कदाचित आपल्यावर हल्ला करण्याचे त्यांचे धाडस होत नसावे. त्यांच्या या गोंधळलेल्या स्थितीचा फायदा उठविण्यासाठी चोरांचा सरदार आपल्या साथीदारांस म्हणाला, "हे उंटस्वारांनो, गण्डकमृग जमातवाले आपल्याला घाबरत आहेत. आपल्यावर हल्ला करण्यास कचरत आहेत. बघातर! एकालाही पुढे यायचे धाडस होत नाही आहे. ही चांगली संधी आहे. त्यांना सगळीकडून घेरुन त्यांची दाणादाण उडवा."

चालून येणाऱ्या त्या शत्रूला बघून शिलामुखी थरथर कांपू लागला. तो आपल्या लोकांना म्हणाला "इतक्या उंच प्राण्यांवर बसलेले हे लोक आपल्याला सहज मारुन

टाकतील. मागे फिरा आणि लांब त्या झाडांच्या मागे लपा." शिलामुखी आपले गण्डकमृग मागे परतविण्या अगोदरच चोर तिथे आले आणि त्यांनी गराडा घातला. शिलामुखी धाडसाने लढूं लागला. शत्रूला तोंड देताना अरण्यमातेचे स्मरण करुन ओरडून आपल्या साथीदारांना म्हणाला "ह्या चोरांना आपल्याला तोंड देणे शक्य नाही. अरण्यपूरला पळून जाऊं या."

येवढ्यांत जवळून एक आवाज आला "महामंत्री शिलामुखी घाबरुं नका. चोर ज्या प्राण्यांवर स्वार झाले आहेत, त्यांना उंट म्हणतात. आपल्या गण्डकांना मागे फिरवून तुमच्या मागून येणाऱ्या उंटावर घाला. गण्डक आपल्या शिंगांनी त्यांना घायाळ करतील.

त्यांची शिंगे वज्रासारखी टणक आहेत."

शिलामुखीच्या लगेच लक्षांत आले की हा आवाज सैनिकांच्या जवळच असलेल्या झोंपडीत रहाणाऱ्या स्वर्णाचारीचा आहे. परन्तु आता त्याच्यात चोरांबरोबर लढाई करायचे बळ शिल्लक राहिले नव्हते. तो आपल्या साथीदारांच्या बरोबर अरण्यपूरकडे पळूं लागला.

स्वर्णाचारीचे बोलणे चोरांच्या सरदाराने ऐकले होते. तो स्वर्णाचारी लपला होता तिथे जाऊन ओरडला "तू कोण आहेस? आमच्याच शत्रुला मदत करतोस? फारच शहाणा आहेस की!" असे म्हणत त्याने उंटावर चढून स्वर्णाचारीवर भाला रोखला.

स्वर्णाचारी भितीने चळचळां कांपत म्हणाला "बाबारे! मला मारुन पाप करुं नका. सगळी शास्त्रे म्हणतात स्थापत्यकाराला मारुन नरकात जाल."

सरदार जोरांत हसून म्हणाला "येवढा मोठा स्थापत्यकार आहेस तर शहरात रहायचे होते. इथे या जंगलात दगडधोंड्यात फिरायची तुला काय गरज?"

"साहेब घरे बांधून माझे व कुटुंबाचे पोटभरत नाही. या धंद्यात फारसे पैसे देखील मिळत नाहीत. यंत्र बनविण्याचे काम देखील मला येते. विघ्नेश्वर पुजाऱ्याच्या मदतीने मी मायावी हत्तींची सृष्टी बनविली होती, पण दोन योद्ध्यांनी माझा हा प्रयत्न विफल केला. त्यामुळे माझ्या धंद्याचे फार मोठे नुकसान झाले. म्हणून मी पद्मपुरी सोडून या जंगलात आलो. जवळ एका झोपडीत दोन तरुण योद्धे रहात आहेत. तिथून थोडया अंतरावर मी व विघ्नेश्वर पुजारीने एक घर बांधले, व तिथे रहात आहोत.

"ते सैनिक इथे काय करताहेत ते काही तपश्चर्या तर करत नाहीत ?" सरदार म्हणाला. "त्यांना तपश्चर्या करण्याची काय गरज? ते तर शस्त्र विद्येत पारंगत आहेत. मोठ्यांचे रक्षण करणे हेच त्यांचे काम आहे." स्वर्णाचारी म्हणाला.

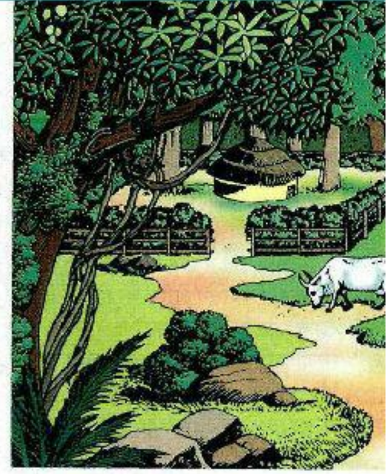
सरदाराने कुत्सितपणे विचारले की "गण्डकमृग जमातीचे धान्य पळविणे हे तर कांही पाप समजले जात नाही ना?"

ह्याला उत्तर देताना स्वर्णाचारी चाचरत म्हणाला "आपण तर फार कठीण प्रश्न विचारला. मला कळत नाही की अशा प्रश्नाचे काय उत्तर देऊ?"

"बरं, मला त्या दोघां योद्ध्यांच्या घरी घेऊन चल." सरदाराने आज्ञा केली. स्वर्णाचारीला कळून चुकले की सरदार त्या तरुण योद्धयांना मारणार आहे. परन्तु निरुपायाने तो त्या योद्धयांच्या झोपडीकडे जाऊ लागला. झोपडीशी पोहोचण्या अगोदर स्वर्णाचारीला त्या योद्धांना सावध करायचे होते, सावध होऊन ते आपला जीव वाचवूं शकले असते. तो सरदाराला म्हणाला "आपण इथेच थांबा. ते दोघे झोपडीत आहेत का ते मी बघून येतो."

चोरांचा सरदार हसत म्हणाला, "ओहो! तुझी ही हुशारी माझ्यापाशी नाही चालणार. मी सिंधच्या वाळवंटातून ह्या डोंगरदऱ्यात आलो आहे. तुझ्या सारखे खूप लोक बघितले आहेत. तुझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेवण्या-इतका मी मूर्ख नाही."

दोघेजण झोपडीजवळ आले. बांबूच्या तट्टयांनी बनलेला झोपडीचा दरवाजा बंद होता. सरदार आपल्या एका साथीदाराबरोबर दरवाजा उघडून आंत गेला. तिथे वाघ, अस्वले ह्यांची कातडी भिंतीवर लटकत होती. एका कोपऱ्यांत कांही धनुष्यबाण पण पडलेले होते. सरदाराने आपल्या साथीदाराला

सर्व सामान बरोबर घेण्याची आज्ञा केली. बाहेर येऊन त्याने स्वर्णाचारीला उंटावर बसण्यास सांगितले.

स्वर्णाचारीला कळले की आता आपला जीव धोक्यांत आहे. सरदाराने त्याला जेव्हां जबरदस्तीने उंटावर बसवले तेव्हां स्वर्णाचारी "मला कुणीतरी वांचवा हो वांचवा" असे ओरडूं लागला.

हा ओरडा ऐकून विघ्नेश्वर पुजाऱ्याच्या मनात शंका आली, "स्वर्णाचारी सारखा बुद्धिमान आपल्या रक्षणासाठी असे ओरडेल? नक्कीच तो मोठ्या संकटात सापडला आहे. मला ताबडतोब जाऊन त्याची सुटका केली पाहिजे." असा विचार करत तो तरुण योद्धयांच्या झोंपडीकडे निघाला. तिकडे

गेल्यावर त्याला असे दिसले की स्वर्णाचारी उंटावर बसला आहे व चोरांचा सरदार त्याला भाला दाखवून धमकावत आहे.

विघ्नेश्वर पुजाऱ्याच्या मनात लख्खकन् एक कल्पना चमकली. झोंपडीत रहाणारे योद्धे एका सिंहाच्या छाव्याला लहान असतानाच घेऊन आले होते व प्रेमाने पाळत होते. त्यांनी त्याचे नांव परशुराम असे ठेवले होते. सिंहाचा छावा तरुण सैनिकांबरोबरच नव्हे तर स्वर्णाचारी व विघ्नेश्वर पुजाऱ्यांच्या बरोबर पण चांगला रुळला होता. जेव्हां सैनिक झोपडीत असत, तेव्हां तो आसपास निर्भयपणे हिंडायचा. जेव्हा ते झोपडीत नसतील तेव्हा त्याला ते झोपडी मागील लांकडी पिंजऱ्यात बंद करत असत. विघ्नेश्वरला वाटले सिंहाला मोकळे सोडले तर मी स्वर्णाचारीला वाचवू शकतो आणि चोरांना पण पळवू शकेन. स्वर्णाचारीच्या किंकाळ्यांनी सिंहाला राग येईल व तो चोरांवर तुटून पडेल. त्याला आम्हा दोघांचा चांगला लळा आहे त्यामुळे तो स्वर्णाचारीचे नक्की रक्षण करेल. विघ्नेश्वर पुजाऱ्याने पळत जाउन पिंजऱ्याचे दार उघडले. सिंह डरकाळ्या फोडत बाहेर आला. बाहेर येताच त्याची नजर उंटांवर पडली. गुरगुरत तो विघ्नेश्वर पुजाऱ्याकडे बघू लागला ह्या संधीचा फायदा घेऊन विघ्नेश्वर पुजाऱ्याने टाळ्या वाजवून त्याला आणखी डिंवचले की तो चोरांवर हल्ला करेल. स्वर्णाचारीने हे सगळे बघितले व मुद्दाम जोरजोरात "परशुराम! मला वांचव, वांचव" म्हणून ओरडू लागला. सिंहाने स्वर्णाचारीला ओळखले. आपल्या मागल्या पायावर उभे राहून. आयाळ फुलवून अक्राळविक्राळ गर्जना करीत तो उंटांच्या बाजूला वेगाने झेपावला. सिंहाला बघून उंट घाबरुन मागे न जाता सैरावैरा पळत सुटले. एक चोर उंटावरुन धाडकन् खाली पडला. सिंह त्याच्यावर झेपावला व त्याने त्याचा गळा पकडला.

(क्रमशः)

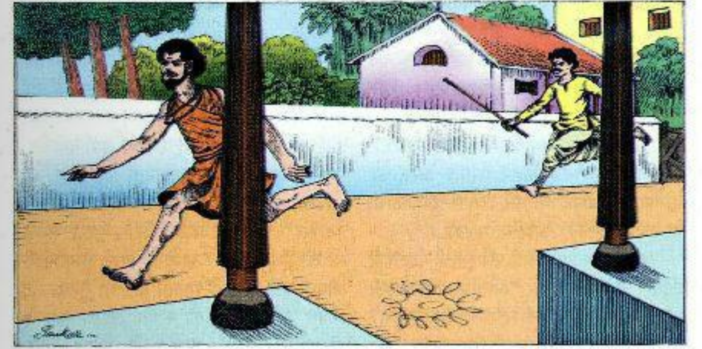
आत्म स्तुती

एक दिवस अनंत आपल्या बायको व मुलीबरोबर जेवायला बसणार, येवढ्यांत दारातून आवाज आला. "या भुकेल्या बैराग्याची भूक भागवून पुण्य मिळव बाबा."

अनंताला बैराग्यांच्या रागाची भिती वाटायची. पण त्यांच्यावर त्याची श्रद्धा पण होती. तो लगेच बाहेर आला आणि मोठ्या आदराने त्या बैराग्याला तो घरांत घेऊन आला. त्याला आपल्या बरोबर जेवायला बसविले. जेवताना बैरागी अनंताला म्हणाला, "पूर्वजन्मी तुम्ही विदर्भाचा राजा अमरसिंहाचे मंत्री होता. राजा व प्रजा आपल्या हुशारीचे कौतुक करत असत."

बैराग्याच्या बोलण्यावर खूष होऊन अनंताने आपल्या मुलीस बैराग्याच्या पानात तूप वाढायला सांगितले. बैराग्याने डोळे मिटून ध्यान केल्याचे नाटक केले. जसे कांही अनंताच्या पूर्वजन्मा विषयी तो माहिती शोधीत आहे. मग एकदम तो म्हणाला "चमत्कार ! महाचमत्कार! तुझी मुलगी पूर्वजन्मी राजा अमरसिंहाची राणी होती." अनंताने मुलीला बैराग्याच्या पत्रावळीवर अजून तूप वाढण्यास सांगितले. व म्हणाला, "बाबा, आता हे सांगा की अमरसिंह राजा ह्या जन्मी कुठे असतील? आणि काय करीत आहेत?" अनंत व त्याच्या बायकोकडे बघत हंसत हंसत बैरागी म्हणाला "ह्या जन्मी अमरसिंह तर मीच आहे."

हे ऐकून अनंत खूप रागावला व कोपऱ्यांतली काठी उचलून बैराग्याला मारायला धावला. बैरागी जेवण टाकून उठला आणि पळता पळता म्हणाला "हे अगदी खरे आहे की कलियुगात सत्य बोलल्यास मारच खायला लागतो."

एका सार्वभौम प्रजासत्ताकाची स्थापना

१४ ऑगस्टला पाकिस्तानची निर्मिती झाली. जिना हे गव्हर्नर-जनरल झाले आणि लियाकतअली खान हे पंतप्रधान झाले. १४-१५ च्या रात्रीं मध्यरात्रींच्या ठोक्याला जवाहरलाल नेहरूंचे "tryst with destiny" नियतीशी ठरवलेली भेट'' हे गाजलेले भाषण झाले. लॉर्ड माऊंटबॅटन हे पहिले गव्हर्नर-जनरल झाले आणि नेहरू पहिले पंतप्रधान बनले.

जवाहरलाल नेहरू

४ सप्टेंबरला दिल्लींत जातीय दंगलींना सुरवात जाली आणि गांधीजी तांतडीने नोआखालीहून दिल्लीला परतले. पाकिस्तानांत जाणाऱ्या मुसलमानांचा आणि तिथून बेघर होऊन भारतांत येणाऱ्या हिंदूंचा प्रचंड लोंढा, यांच्यात मारामारी व रक्तपात होत राहिला. दिल्लींत शांतता प्रस्थापित झाली होती तरी पुन्हां १९४८च्या जानेवारींत दंगल उसळली. गांधीजींनी पुन्हां उपवासाचे शस्त्र परजले. त्यांनी उपवास सुरुं केला. परंतु हिंदू व मुस्लिम नेत्यांकडून शांततेचे आश्वासन मिळाल्यानंतर, पांच दिवसांचा उपवास त्यांनी सोडला. दुर्दैवाने ३० जानेवारीला एका हिंदू माथेफिरूने गोळया झाडून त्यांची हत्या केली.

६ नोव्हेंबर १९४९ला विधानसभेचे काम पूर्ण झाले. लोकसभेने राज्यघटनेचा मसुदा स्वीकारला. २६ जानेवारी १९५० ला या राज्यघटनेचा अंमल सुरुं झाला आणि भारत हे अधिकृतरित्या न्याय, स्वातंत्र्य, समता, आणि बंधुभाव यावर आधारलेले एक सार्वभौम लोकशाही प्रजातंत्र बनले.

काश्मीर संस्थानात अशांतता निर्माण झाली. तिथें बहुसंख्य प्रजा मुस्लिम होती पण महाराज हिंदू होते. भारतांत काश्मीर विलीन व्हावे याबद्दल प्रजेंत नाराजी होती. महाराजांनी भारतांत सामील होण्यासाठी संमती दिली. तेव्हां पाकिस्तानांतून भाडोत्री पठाण शिपाई काश्मीरमधें घुसले आणि त्यांनी आक्रमण केले. यांतून पहिल्या भारत-पाक युद्धाची ठिणगी पेटली.

१ जानेवारी १९४८ ला भारत व पाकिस्तान, या दोन्ही देशांनी काश्मीरमधली लढाई थांबवण्याचे ठरवले. काश्मीरचे भवितव्य ठरवण्यासाठीं त्या राज्यांत सार्वमत घेण्याचे ठरले.

(पुढील महिन्यांत : भारताची प्रगतीकडे वाटचाल १९५१-२०००)

राजमार्ग

आसपासच्या देशांशी तुलना केली तर चंपक हा मागासलेल्या देशांपैकी एक देश आहे. असे चंपकसेनला वाटले ह्याचे काय कारण असेल? ह्यासाठी आपला पुत्र विवेकसेन ह्याला त्याने पुढारलेल्या देशांत जाउन तिथले लोक कशा तऱ्हेने कामे करतात हे समजावून घेण्यास सांगितले. त्या देशांतील लोकांच्ची कामाची पद्धत बघून विवेकसेन थक्क झाला. त्याला मनापासून वाटले की आपल्या देशांतील लोकांनी ह्यांच्यासारखे काम करुन स्वतःची उन्नती करावी. ह्यासंबंधी माहिती गोळा करत असतानाच, त्याच्या वडिलांच्या निधनाची बातमी त्याला अचानक कळली. तो ताबडतोब आपल्या देशांत परतला आणि वयाच्या पंचविसाव्या वर्षीच देशाचा राजा बनला.

विवेकसेनच्या मनांत देशाच्या प्रगती विषयी अनेक विचार व योजना घोळत होत्या. परन्तु खजिन्यातील पैशाच्या कमतरतेमुळें तो आपल्या योजना अंमलात आणूं शकत नव्हता. लोकांवर नवीन कर लागू करण्याचा त्याचा विचार होता. परन्तु तो हे देखील करुं शकला नाही कारण प्रजेचा ह्या गोष्टीस विरोध होता. त्यांची अशी तक्रार होती की जुने कर देता देताच आमच्या नाकी नऊ आले आहेत, तर नवे कर आम्ही कुठून देणार?

चंपक देशात पुष्कळ नद्या आहेत, पाण्याची कुठेही कमतरता नाही. पिके चांगली येत आहेत. तेव्हां असे असतानादेखील देशाची प्रगती कां होत नाही असा त्याला प्रश्न पडला. त्याला असे वाटले की जनताच हा प्रश्न सोडवू शकेल. ह्या कामास जनताच योग्य आहे. ह्या समस्येच्या अगदी मुळापर्यन्त जाण्यासाठी, तो कांही दिवस वेष बदलून साऱ्या देशभर फिरला.

विवेकसेनाने एक दिवस एका तरुणास झाडाखाली झोपलेले बघितले. त्याला उठवून तो म्हणाला, ''अरे दिवसाढवळ्या खुशाल झोपा काढतोस, तुला दुसरा काही उद्योगधंदा नाही?''

तरुण म्हणाला ''काम करायची मला काय गरज? केव्हांही खायला मागितले तरी पोटभर

सुमंतवर्मा

खायला घालणारे दयाळू ह्या गांवात आहेत."

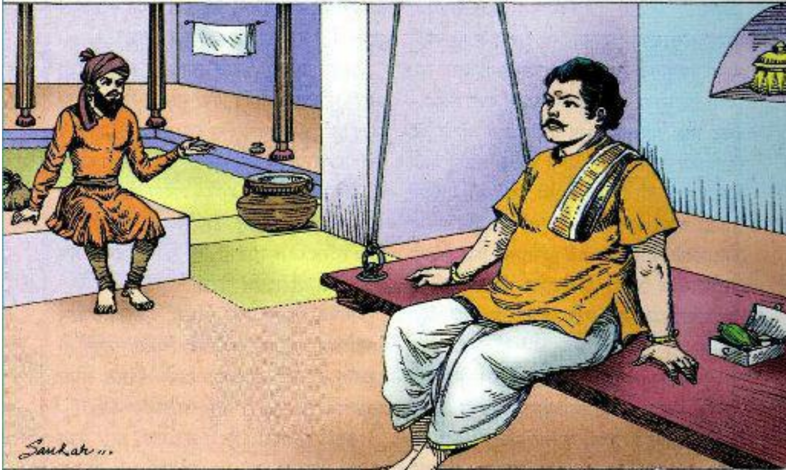
त्याच्या उत्तरावर चकित झालेला विवेकसेन म्हणाला "कुठल्याही एका माणसाचे नांव सांग, जो मागितल्याबरोबर तुला खायला देतो."

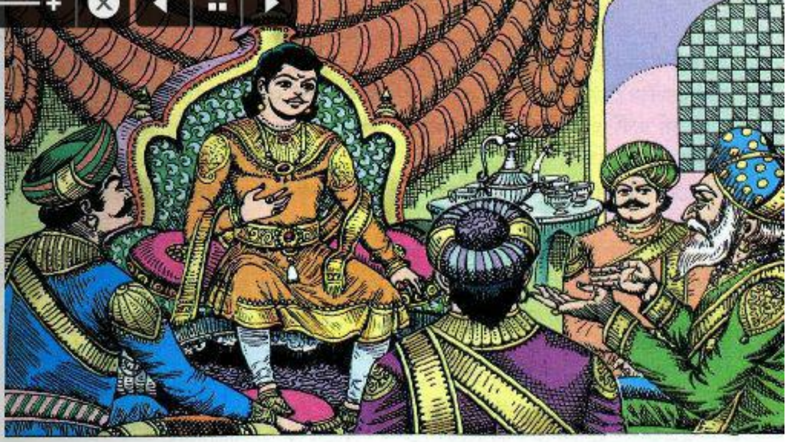
त्या तरुणाने गौरव पाटलाचे नाव सांगितले. विवेकसेन त्यांच्या घरी गेला. पाटीलांनी त्याचा चांगला आदर सत्कार केला. जेवण झाल्यावर विवेकसेन म्हणाला "पोटभर खाऊन मी आपल्यावर आरोप करीत आहे असे समजू नका. पण आपल्याला असे नाही कां वाटत की घरीं आलेल्या प्रत्येकाला पोटभर खायला घालून, आळशांना तुम्ही आणखी आळशी बनवत आहात ! आळशांची संख्या वाढवीत आहात."

क्षणभर विचार करुन गौरव पाटील म्हणाले "खरे आहे. पण मी तरी काय करुं ? पीक चांगले येत आहे, त्याचा वापर करायलाच पाहिजे. धान्य वांया गेले तर तेही बरोबर नाही."

"धान्य विकत घेण्यास कितीतरी देश तयार आहेत. त्यामुळें तुमचे उत्पन्न देखील दुप्पट होईल." विवेकसेन म्हणाला.

पाटील हसत म्हणाले "अहो देशांत चांगले रस्तेच नाहीत तर इतर देशांत धान्य कसे पाठविणार? त्यासाठी लागणाऱ्यां इतर सोयी तर नसल्यातच जमा आहेत. साधे एका गांवाहून दुसऱ्या गांवाला जाणे देखील मुश्किल, तर इतर देशांची बातच सोडा. ह्या सोयी नसल्यामुळे लोकांच्या ज्ञानाच्या आवाक्याला देखील मर्यादा येते. त्यांची स्थिती एखाद्या डबक्यांतल्या बेडकांसारखी आहे.

तुम्ही म्हणता तरुण आळशी होत आहेत. कां नाही होणार ? गरजेपेक्षा जास्त पीक येत आहे. धान्य विकायचा दुसरा कुठला मार्गपण नाही. मला तर वाटते उत्पादनच कमी केले पाहिजे. अशा परिस्थितीत दुसऱ्या देशास धान्य विकणे हे एक स्वप्नच आहे."

"उत्पादन आणखी वाढवा. तरुणांना प्रोत्साहन देऊन आजूबाजूच्या राजमार्गांचा उपयोग करण्यास सांगा." विवेकसेनने सुचविले.

पाटील घाबरुन म्हणाले, "अरे बापरे! हे तर मी नाही करुं शकणार. मी एक मामुली पाटील आहे. मी केवळ छोटी छोटीच कामें करुं शकतो."

"म्हणजे तुमचे म्हणणे असे आहे की सगळा दोष राजाचाच आहे." असे म्हणून विवेकसेनने राजास मुद्दाम दूषणें दिली.

हे बोलणें ऐकून पाटील रागावून म्हणाले "तुम्ही कोणी परदेशी दिसता म्हणून तुम्हाला ह्यावेळेस माफ करतो. आम्ही आमच्या देशाच्या राजाला खूप मान देतो. त्याच्या बद्दल आमच्या मनात अपरंपार भक्ती आणि श्रद्धा आहे. त्याचे सर्व वंशज आम्हाला पूजनीय आहेत. त्यांच्या विरुद्ध एक शब्द देखील बोलाल तर तुमची धडगत नाही."

हे बोलणे ऐकून विवेकसेन मनांतल्या मनांत खूष झाला. त्याला जी माहिती हवी होती ती मिळाल्यावर मजल दर मजल करीत तो राजधानीत परतला. दुसऱ्याच दिवशी तो आपल्या मंत्र्यांना बोलावून म्हणाला "आपल्या देशाच्या अधोगतीचे कारण मला कळले आहे, परंतु हे समजत नाही की हे सुधारण्यास उपाय काय करावा?" नंतर त्याने आपल्या प्रवासातील अनुभव सांगितले.

"महाराज आपल्या असमर्थतेची आपण काळजी करुं नका. राजधानीत चंद्रभानू नावाचे एक महाकवी आहेत. त्यांच्या बरोबर काव्य गायनात

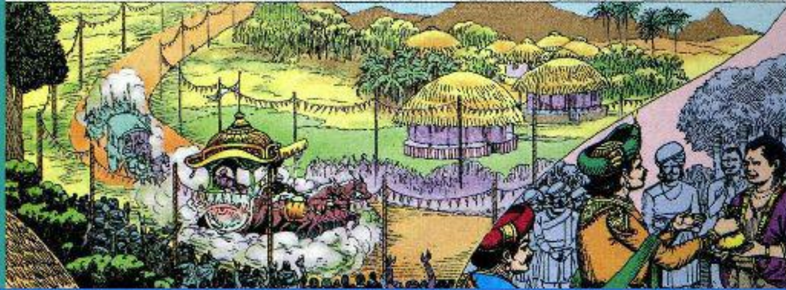
वेळ घालविल्यास आपल्या सर्व काळज्या मिटतील व मन आनंदित होईल." एका मंत्र्याने सल्ला दिला.

"ज्या कवी चंद्रभानूंबद्दल आपण बोलत आहात, ते मला माहिती नाहीत. परंतु शिवपुरी गावात वसुनाथ नावाचे एक कवी आहेत. माझ्या मते ते श्रेष्ठ कवी आहेत. मी स्वतः तिथे जाऊन त्यांचा सत्कार करु इच्छितो. कवींना इथे बोलावून त्यांचा सत्कार करावा असे मला वाटते म्हणून आवश्यक ती तयारी आधीपासूनच सुरुं केल्यास बरे" विवेकसेन म्हणाला.

राज्याच्या आज्ञेप्रमाणे दवंडी पिटली की विवेकसेन संक्रांतीस शिवपुरीला जातील. आणि कवी वसुनाथांचा सत्कार करतील. ह्या आधी अनेक कवी वसुनाथांना भेटले. पण त्यांना वसुनाथांच्यात कांहीच वेगळेपण आढळले नाही. ठरल्याप्रमाणे विवेकसेन शिवपुरीस जाण्यास निघाले. चकचकीत राजमार्गावरुन घोडागाडी विनासायास शिवपुरीस पोहोचली.

शिवपुरीस गेल्यावर राजा कवी वसुनाथांना म्हणाला, "आपण केवढे महान कवी आहात हे मला माहिती नाही. परंतु जेव्हां मी आपल्या सत्कारास शिवपुरीला येण्याची घोषणा केली तेव्हां राजधानी ते शिवपुरी राजमार्ग बनला. जनतेने स्वतः ह्याची जबाबदारी घेतली आणि असे सिद्ध केले की ते अशी कामे सगळे एकत्र येवून चांगल्या तऱ्हेने करुं शकतात. माझी अशी इच्छा आहे की दुसऱ्या गावांत पण ह्याचे अनुकरण करावे म्हणजे देशभर राजमार्ग बनतील व कुठेही प्रवास करणे सुखकर होईल. ज्या उद्देशाने मी आपला सत्कार आयोजीत केला होता तो पूर्ण झाला आहे. अशावेळी मी आपले अभिनंदन करतो."

तेव्हां पासून शिवपुरीची प्रगती झाली. लोकांना पण समजले की राजमार्ग केवळ राजासाठीच नाहीत. तर प्रजापण त्यांचा उपयोग करु शकते. म्हणून प्रजेने जीव ओतून काम करुन रस्ते बांधले. आता लोक त्यावरुन व्यापार करु लागले. सर्व स्वच्छ आणि सुंदर रस्ते आता राजमार्ग समजले जाऊं लागले.

६०. चार्वाक वध

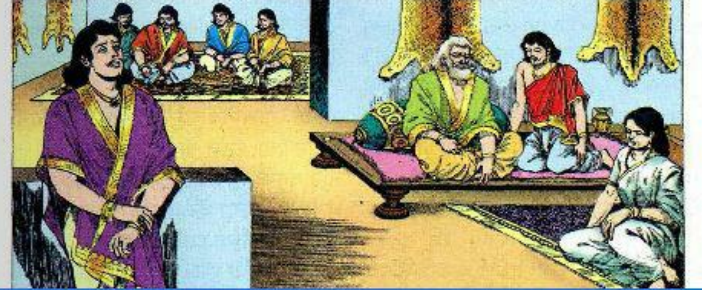
महाभारत

युद्धसमाप्तीनंतर पांडव गंगेच्या किनारी पोंचले. आपल्या मृत नातेवाईकांना तिलांजली व पिंडदान केल्यानंतर त्यांनी महिनाभर सुतक पाळले. धृतराष्ट्र, विदुर व स्त्रीजनांच्या बरोबर ते नगराबाहेर एका पर्णकुटींत राहिले.

यानंतर युधिष्ठिराला भेटायला व्यास वगैरे ऋषी, त्यांचे शिष्य, ब्राह्मण व इतर नागरिक आले. युधिष्ठिराने त्या सर्वांचे यथोचित आदरातिथ्य केले. त्यांना योग्य आसनांवर बसवल्यानंतर तो आपल्या आसनावर बसला.

युधिष्ठिर त्या सर्वांना म्हणाला, "कृष्ण, भीम, अर्जुन व इतरांनी हा विजय मला मिळवून दिला आहे खरा, पण मला हा माझा विजय आहे असं वाटतच नाही. आपल्या जातभाईंचा वध केला आहे, अभिमन्यू व द्रौपदीचे पुत्र मारले गेले आहेत ! अशा परिस्थितींत राज्याच्या उपभोग घेताना मला आनंद कसा होईल? त्याशिवाय तिलांजली द्यायच्यावेळीं माझ्या मातेने हे रहस्य प्रगट केलं की महादानी आणि महावीर कर्ण माझा ज्येष्ठ बंधू आहे ! अशा महारथीचा असा मृत्यू कां व्हावा हे कांही मला समजत नाही."

हे बोलणें ऐकून नारदाने कर्णाच्या शापांची माहिती युधिष्ठिराला सांगितली. कर्ण जेव्हां द्रोणाकडे धनुर्विद्या शिकत होता, त्याच वेळेला अर्जुनाची धनुर्विद्या पाहून कर्णाला

त्याचा हेवा वाटूं लागला. युधिष्ठिराची बुद्धिमत्ता, भीमाचे बाहुबल, नकुल व सहदेवाचे सौजन्य आणि कृष्णार्जुनाची मैत्री याबद्दल तो या सर्वांचा मत्सर करुं लागला. म्हणून त्याची दुर्योधनाशी मैत्री चांगली जुळली.

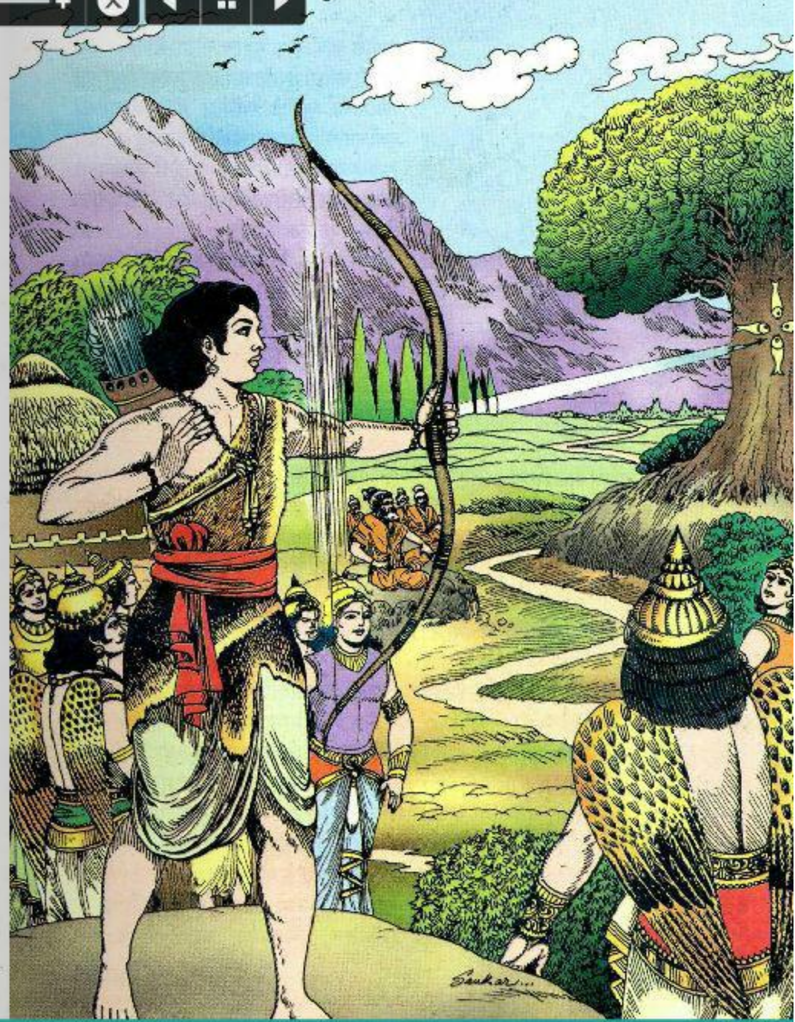
द्रोणाचार्याकडे धनुर्विद्या शिकत असताना एक दिवस कर्ण एकटाच द्रोणाजवळ जाऊन म्हणाला, "गुरुजी! आपल्या मनांत आपल्या शिष्यांबद्दल कांही भेदभाव तर नाही ना? अर्जुनाशी युद्धांत जिंकावे अशी माझी तीव्र इच्छा आहे. म्हणून आपण मला ब्रम्हास्त्राचा उपयोग व ते परत बोलावण्याची विद्या शिकवावी."

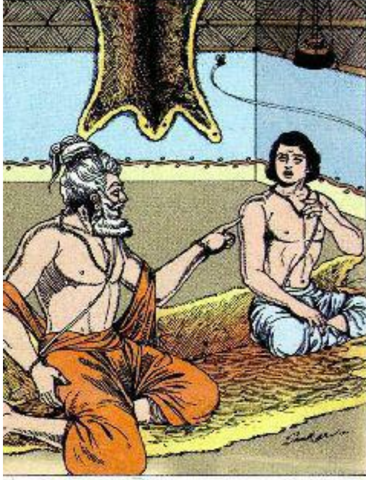
अर्जुन द्रोणाचा आवडता शिष्य होता. म्हणून द्रोण कर्णाला म्हणाला, "तूं सूतपुत्र आहेस. ब्रह्मास्त्र फक्त ब्राह्मण व क्षत्रियांनाच देता येते. इतरांना नाही."

ही गोष्ट ऐकून कर्ण महेंद्रगिरीजवळ तपस्या करणाऱ्या परशुरामाजवळ गेला, व त्यांना साष्टांग नमस्कार करुन म्हणाला, "महात्मन, मी भृगुवंशी ब्राह्मण आहे. आपण मला आपला शिष्य म्हणून स्वीकारावं." हे परशुरामाने मान्य केलं. परशुरामाने कर्णाला अनेक अस्त्र-शस्त्रांचे प्रयोग, त्यांचे परत बोलावण्याचे मंत्र शिकवले. त्या प्रदेशांतल्या यक्ष व गंधर्वाबरोबर कर्णाची मैत्री जमली. आपल्या अस्त्रविद्येच्या प्रयोगांमुळें कर्ण त्यांनाही आश्चर्यचकित करीत होता.

त्या काळांत एक दिवस कर्ण आपल्या गुरूच्या आश्रमाजवळ समुद्रकिनाऱ्यावर धनुष्यबाण घेऊन फिरत होता. तिथें त्याने एका गाईला पाहून बाण मारला व गाय मेली. ती एका ब्राह्मणाची होमाची गाय होती हे जेव्हां कर्णाला समजलं तेव्हां कर्णानि लागलीच त्या ब्राह्मणाकडे जाऊन त्याची क्षमा मागितली. पण तो ब्राह्मण संतापलेला होता. त्याने कर्णाला शाप दिला, "तूं जेव्हां युद्धभूमीत युद्ध करीत राहाशील, तेव्हां तुझ्या रथाचे चाक जमिनीत रूतेल. त्यावेळेस माझ्या गाईप्रमाणेंच तूही शत्रूकडून मारला जाशील."

यानंतर कर्णानि गुरुची निरंतर सेवा करुन, आपले शस्त्रविद्येतले कौशल्य दाखवून परशुरामाला प्रसन्न केले. परशुरामाने त्याला सारा धनुर्वेद शिकवला व ब्रह्मास्त्राची विद्याही दिली. परंतु त्या वेळेस एक घटना घडली. परशुराम कर्णाच्या मांडीवर डोके ठेवून झोपला होता. त्यावेळेस एक किडा कर्णाच्या मांडीला चावायला लागला, व मांडी कुरतडूं लागला.

कर्ण ती वेदना नाईलाजाने सहन करत होता. परंतु गुरुची झोंपमोड होईल म्हणून कर्णानि मांडी जरादेखील हालवली नाही. त्या जखमेंतून रक्त वाहूं लागले.

थोड्या वेळानंतर परशुराम उठून बसला. मांडीवरचे रक्त आणि कर्णाची मांडी कुरतडणारा तो किडा पाहून परशुराम कर्णाला म्हणाला, "हे बघ, एका ब्राह्मणामधे इतकी सहनशीलता असूं शकणार नाही. तूं मला खरं काय ते सांग. कोण आहेस तूं?"

खरं सांगितलं नाही तर परशुराम शाप देईल या विचाराने कर्ण घाबरला व त्याने आपण सूतवंशी असल्याचे सांगितले. तेव्हां परशुरामांनी त्याला शाप दिला की युद्धाच्यावेळी त्याचा ब्रम्हास्त्र आठवणार नाही.

इतक्या सगळ्या शापांचा धनी होऊन देखील कर्ण एक महान योद्धा मानला जात होता. कलिंग देशांतल्या राजपुरच्या चित्रांगद राजाच्या मुलीचे स्वयंवर होते. त्यावेळीं दुर्योधनाने तिला जबरदस्तीने उठवले व तिला नेऊं लागला. तेव्हां अनेक राजांनी त्याच्यावर हल्ला केला, तरीदेखील कर्णाने दुर्योधनाला विजय मिळवून दिला.

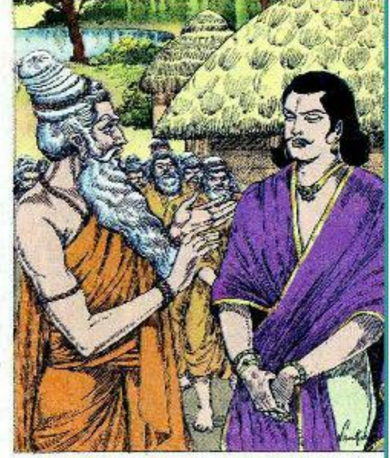
एकदा कर्णाने अजेय जरासंधाला हरवलं आणि त्याच्याकडून मालिनी नांवाचे एक मोठे नगर भेट म्हणून स्वीकारलं होतं. कर्णाचा पराक्रम पाहून इंद्राने अर्जुनासाठी कर्णाची कवच व कुंडले दान मागितली होती. या सार्‍या कारणांमुळें कर्णाचा मृत्यू तशा प्रकारे झाला.

युधिष्ठिराला नारदाकडून कर्णाबद्दलच्या या सार्‍या घटना जेव्हां समजल्या, त्यावर युधिष्ठिर म्हणाला, "आपल्या मुलांसाठी आईवडील असंख्य कष्ट झेलतात, यातना सहन करतात. अपत्यसुखासाठी स्त्रिया नऊ महिने गर्भ धारण करुन प्रसववेदना सोसतात. परंतु या युद्धांत कितीतरी तरुणांना कष्टप्रद मृत्यू आला आहे ! त्यांना आयुष्यांत सुख उपभोगायला मिळाले नाही ! क्षत्रिय धर्माचा धिक्कार असो - राज्य मिळवण्यासाठी माझ्या हातून ही किती पापें घडली आहेत. मला हे राज्य मुळीच नको. अर्जुना, तू हे राज्य घेऊन टाक. मी जपतप व तीर्थयात्रा करीत राहीन."

अर्जुनाला हे बोलणें अपमानास्पद वाटले. त्याला फार राग आला. त्याने युधिष्ठिराला सांगितले, "महाराज, आपलं राज्य परत

मिळवण्यासाठीं आपण क्षत्रिय धर्माचं पालन केलं आहे. राज्य मिळवल्यानंतर आता भिक्षा मागण्याची गोष्ट अगदी विसंगत आहे. जर. भिक्षाच मागायची होती. तर इतक्या सार्‍या माणसांचा वध करायची काय आवश्यकता होती? यावेळेला जर आपण भिक्षा मागण्याची इच्छा दाखवलीत, तर सगळे लोक आपल्याला हंसणार नाहीत कां? नहुषाने सांगितलं होतं की दारिद्र्याची इच्छा कधीही धरूं नये. सार्‍या धर्मांचं मूळ धन आहे. म्हणून आपण राज्याचा स्वीकार करावा. अश्वमेध यज्ञ करावा म्हणजे सर्व पापांतून आपण मुक्त होऊं शकाल."

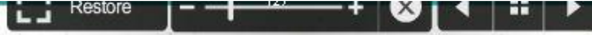
अर्जुनाला दुजोरा देत भीम म्हणाला, "राज्यधर्माला नांवे ठेवण्यांत काय अर्थ आहे? शत्रूचा वध करण्याबाबतीत दयामाया कशासाठीं दाखवायची? हिंसा म्हणजे तरी काय? दुर्योधन वगैरेंचा प्रयत्नपूर्वक वध केला तो काय नंतर भिक्षा मागायची म्हणून केला होता कां? ही गोष्ट जर आम्हाला अगोदर माहीत असती, तर आम्ही तरी शस्त्रें कां उचलली असती? एवढ्या जणांचा वध आम्ही कशासाठी केला? आम्हीही जमेल तशी भिक्षा मागितली असती ! आपण तर असं बोलता आहात की आधी विहीर खणायची, आणि नंतर ते पाणी प्यायचं नाकारायचं ! आपल्याला आम्ही दोष देणे ठीक नाही. चूक आमचीच आहे. तुमचं ऐकून आम्ही बलशाली असूनही निर्बलांसारखंच वागलो. आपण आता हे सारं विसरून जावं आणि राज्यकारभार सुरुं करावा."

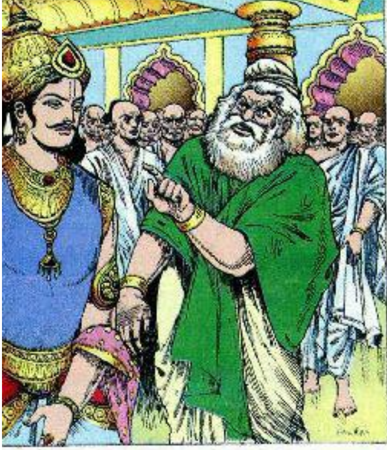

नकुल व सहदेवानेही याप्रकारें युधिष्ठिराला हितोपदेश केला. महर्षी व्यासांनी युधिष्ठिराला सांगितलं, "जरी आमचा वध करायला एखादा वेदविद्यापारंगत आला तरी त्याचाही वध करता येतो. त्यामुळें आम्हाला ब्रम्हहत्येचा दोष लागत नाही!"

आपल्या भावांच्याबरोबर महर्षी व्यास आणि कृष्णाने युधिष्ठिराची समजूत घातली. तेव्हां युधिष्ठिराने आपली शंका व चिंता सोडून दिली, व तो राज्य करण्यास तयार झाला.

युधिष्ठिरासाठी रथ तयार झाला. त्याला सोळा शुभ्र घोडे जोडले गेले. पांढरे स्तंभ जोडले गेले. भीमाने लगाम हातांत घेतले व तो सारथ्याच्या जागी बसला. अर्जुनाने युधिष्ठिरासाठीं शुभ्र छत्र धरले. नकुल व सहदेवाने त्याच्यासाठी चामर हातात घेतले.

युधिष्ठिराच्या रथाच्या पाठोपाठ युयुत्सुचा रथ जाऊं लागला. त्यांच्यामागून कृष्ण आणि सात्यकी हे दोन घोडे जुंपलेल्या रथावर आरूढ झाले. या मिरवणुकीच्या पुढें गांधारी, धृतराष्ट्र, कौरव स्त्रिया, कुंती, द्रौपदी वेगवेगळ्या वाहनांत बसून विदुराबरोबर निघाले. त्यांच्यामागे चतुरंग सेना चालूं लागली. युद्धकैद्यांच्या स्तोतपठणाच्या घोषांत युधिष्ठिर हस्तिनापुरांत पोंचले. सारे नगर शृंगारले होते. पांढऱ्या शुभ्र फुलांची तोरणें आणि शुभ्र पताकांनी मार्ग सजवले होते.

जेव्हां युधिष्ठिराने मोठ्या थाटांत नगरांत प्रवेश केला, तेव्हां त्याला पाहायला हजारो स्त्रीपुरुष उभे होते. मार्गावरून युधिष्ठिर जाताना त्यांनी त्याचे मनःपूर्वक स्वागत केले. मंत्री व इतर प्रमुख नगरजनांनी येऊन सांगितलं, "राजेंद्रन ! आपण शत्रूला पराजित करुन, धर्मपूर्वक राज्य पुन्हां मिळवलंत हे आमचं सौभाग्य आहे." ब्राम्हणांनी युधिष्ठिराला आशिर्वाद दिला.

युधिष्ठिराने राजवाड्यांत प्रवेश करुन धौम्य आणि धृतराष्ट्र यांना वंदन केले, व देवतांची प्रार्थना केली. इतक्यांत कांहीतरी गडबड निर्माण झाली. दुर्योधनाचा मित्र चार्वाक युधिष्ठिराजवळ आला आणि म्हणाला, "तुझ्याच ज्ञातिबांधवांचा वध करून तू कशाचा उपभोग घ्यायला जातो आहेस? तूं असलं निकृष्ट जीवन जगला नाहीस तर काय होईल?"

चार्वाकाचे हे शब्द ऐकून युधिष्ठिराला वाईट वाटलं. ब्राम्हणांच्याकडे वळून तो म्हणाला, "माझ्यावर कृपा करा. आधीच मी चिंतेत बुडालो आहे. कृपा करून माझा धिक्कार करुं नका."

त्यावर ब्राम्हणांनी उत्तर दिलं, "राजन, चार्वाकाचा हा विचार म्हणजे आमचा विचार नव्हे. तो दुर्योधनाचा मित्र आहे. म्हणून असलं कांही तरी बरळतो आहे. आपण व आपले बंधू यांचे कांहीही अनिष्ट आत्ता होणार नाही." असं म्हणून त्या सर्व ब्राम्हणांनी मिळून चार्वाकाला ठार मारलं. युधिष्ठिराच्या मनाला शांतता मिळावी म्हणून कृष्णाने त्याला चार्वाकची कथा सांगितली. चार्वाक हा कृतयुगांत एक राक्षस होता. त्याने बदरीवनांत तपश्चर्या करून प्रत्यक्ष ब्रम्हदेवाला प्रसन्न करून घेतलं आणि ब्राम्हणाखेरीज इतर कुणाच्याही हातून मृत्यू येणार नाही असं वरदान ब्रम्हाकडून मागून घेतलं.

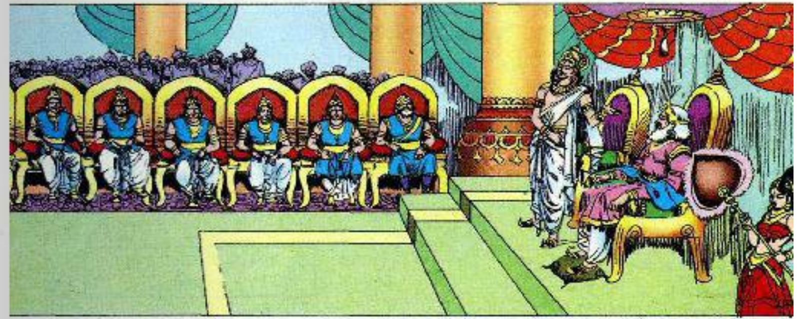
यानंतर युधिष्ठिराला विधिपूर्वक राज्याभिषेक झाला. धौम्य यांनी एक वेदिका तयार केली. त्यावर व्याघ्रचर्म (वाघाचे कातडें) पसरले. त्याच्यावर युधिष्ठिर आणि द्रौपदीला बसवले. नंतर धौम्य यांनी अग्नि प्रज्वलित केला व युधिष्ठिराकडून होम करवला. तेव्हां कृष्णाने एका शंखामार्फत युधिष्ठिरावर अभिषेक केला व त्याला 'तूं साऱ्या पृथ्वीवर राज्य कर' असा आशिर्वाद दिला. त्याला धृतराष्ट्र आणि जनतेने आपली संमती प्रकट केली. मंगल वाद्यें वाजूं लागली. प्रजाजनांनी आणलेले नजराणे व भेटी युधिष्ठिराने स्वीकारल्या आणि ब्राम्हणांचा सत्कार केला.

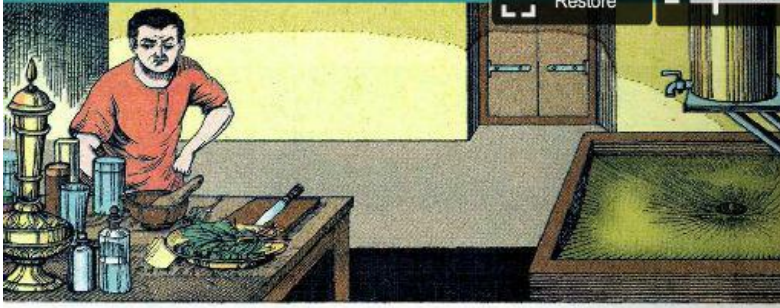
नंतर युधिष्ठिराने प्रजाजनांना सांगितलं, "महाराज धृतराष्ट्र आम्हाला देवतासमान पूज्य आहेत. आमच्याबद्दल ज्यांच्या मनांत विश्वास आहे, त्या सर्वांनी हे राज्य धृतराष्ट्र महाराजांचेच राज्य आहे असे समजावे. आम्ही केवळ त्यांची सेवा करण्यासाठी जिवंत आहोत. माझे आणि आपणा सर्वांचेदेखील तेच महाराज आहेत."

हे बोलून युधिष्ठिराने भीमाला युवराज म्हणून घोषित केले आणि विदुराला मंत्रीपद दिले. संजयची कोषाध्यक्ष व सल्लागार म्हणून नेमणूक झाली. नकुलवर कर्मचाऱ्यांचे वेतन ठरवणें व पाहाणें, अर्जुनावर राज्याचा योगक्षेम पाहाणे आणि धौम्य, देवता आणि ब्राम्हणांचे कार्य पाहाणें ही कामें देण्यांत आली. सहदेवावर युधिष्ठिराबरोबर सतत राहाण्याचे काम दिले गेले.

हे सगळे कार्यक्रम झाल्यानंतर युद्धांत मरण पावलेल्या लोकांची श्राद्धकर्मे केली गेली. भूदान दिले गेले. धृतराष्ट्रने आपल्या पुत्रांसाठी आणि युधिष्ठिराने द्रोण, कर्ण, धृष्टद्युम्न, घटोत्कच आणि अभिमन्यूसाठीं निरनिराळी श्राद्ध कर्मे केली. मृत व्यक्तींच्या स्मरणार्थ धर्मशाळा, तलाव, इ. बनवले गेले. त्यानंतर जनतेचं क्षेमकुशल लक्षांत घेऊन युधिष्ठिर राज्य करूं लागला.

(क्रमशः)

जडीबुटीचे रहस्य

कांही वर्षांपूर्वी कपिशा नगरांत माधव नांवाचा एक धनिक रहात होता. त्याचे सासुरवाड पण चांगले श्रीमंत होते. त्याच्या मनांत आले असते तर जन्मभर आयते खाऊन रिकामटेकडेपणाने आयुष्य घालव शकला असता. पण माधव ऐतखाऊ बसणाऱ्यांतला नव्हता. त्याने तांब्याचे सोने कसे बनविता येईल ह्यावर संशोधन केले. आपली सगळी संपत्ती त्याने ह्यांत उधळून टाकली आणि तो गरीब झाला.

माधवची बायको शहाणी होती. तिच्या आधीच लक्षांत आले होते की आपला नवरा सोने बनविण्याच्या प्रयोगापायीं वेडा झाला आहे. आणि जे कांही पैसे शिल्लक आहेत. ते सुद्धां उधळून टाकणार आहे. तिला कळून चुकले होते की त्याचे हे वेड त्याचाच नव्हे, तर साऱ्या कुटुंबाचा नाश करेल. परिस्थिती इतकी वाईट होती की खायला प्यायला देखील पैसे शिल्लक रहाणार नाहीत. तिने ठरविले, की आपल्याकडून संसार वाचविण्यासाठी जेवढे काही करता येईल तेवढे करायचे. म्हणून ती जागरुकतेने, काटकसरीने घर चालवू लागली. पण तिचे सगळे श्रम वांया गेले. दुसऱ्यांच्या-सारखा तिचा नवरा व्यापार करत असता तर सुधारला तरी असता. पण सोन्यासाठी वेडे झालेल्या माधववर बायकोच्या समजाविण्याचा कांहीच परिणाम झाला नाही. उलट त्याची संपत्ती, कापूर जसा भराभर जळून संपतो तशी संपत होती. तो बायकोला सारखे हेच सांगायचा. ''ओरडूं नकोस. सोने कसे बनवायचे ते मला बरेचसे कळले आहे. आता थोडेच संमजायचे राहिले आहे.'' माधवची अशी खात्री होती, की एकदा सोने बनवायला लागलो की खूप सोने बनवून आपण चांगले श्रीमंत होऊं. पण त्याला हे कुठे माहिती होते की सोने बनविणे हे एक मृगजळ आहे; त्याच्या मागे लागून आपला सर्वनाश होईल.

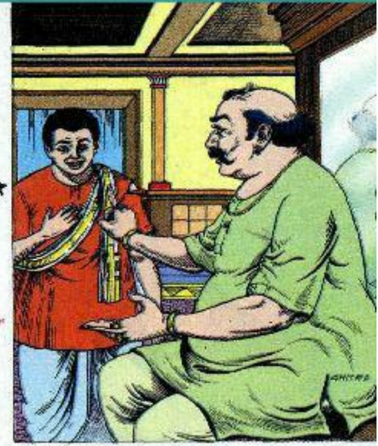
पंचवीस वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

माधवच्या बायकोची परिस्थिती फारच वाईट होत गेली. शेवटी आपल्या माहेरी जाऊन तिने वडिलांना आपली कर्मकहाणी सांगितली. यावर ते म्हणाले, ''मुली, घाबरुं नकोस मी जावईबापूंशी बोलतो. ते नक्की सुधारतील.''

सासऱ्यांच्या निमंत्रणावरुन माधव सासुरवाडीसला गेला. ''काय तुमचे रसायन शास्त्राचे प्रयोग काय म्हणतात?'' सासरे म्हणाले.

माधवने उत्साहाने जे जे प्रयोग केले त्याचे वर्णन केले. ''अरेरे! तुम्ही महत्वाची गोष्ट विसरुन किती वर्षे वांया घालविलीत! तुम्ही आधीच माझा सल्ला घ्यायला हवा होता. मी पण ह्या शास्त्राचा अभ्यास केला आहे. पुष्कळशा गोष्टी जाणल्या आहेत. आता मी असे नाही म्हणणार की तुमचे काम सोपे आहे. तुम्हाला कितीतरी वर्षे चिकाटीने हे काम करावे लागेल. मी आता म्हातारा झालोय. कष्ट पण करुं शकत नाही. तेव्हां मी ह्या संबंधीचे जे गुपित जाणतो ते तुम्हाला सांगतो. मी सांगितल्याप्रमाणे केलेत तर तुमची इच्छा पूर्ण होईल.'' माधव भक्तिभावाने म्हणाला ''सासरेबुवा, तुमच्या सांगण्या प्रमाणे हे काम मी मनःपूर्वक करीन आणि यश मिळेपर्यन्त करीन.''

''तू आजपर्यन्त तांब्याचे सोने बनविण्याच्या मागे लागला होतास ना? त्यासाठी लागणारे सर्व सामान, एक गोष्टीखेरीज माझ्याकडे आहे. ही गोष्ट आपल्या चिकाटीची परिक्षा घेऊन आणिक कष्ट देणारी आहे'' सासरे म्हणाले.

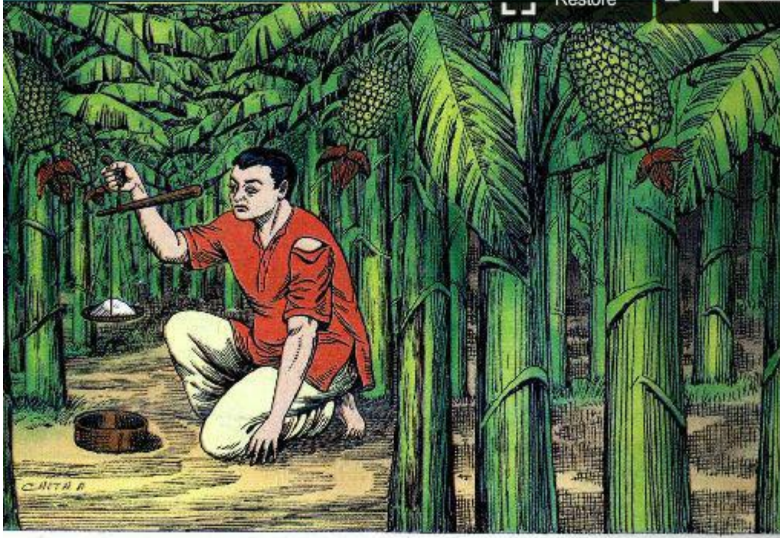
माधव म्हणाला ''सासरेबुवा, अशी कोणती गोष्ट आहे? सांगा ना !''

''तशी काही मोठी गोष्ट नाही. केळीच्या पानावर जी बारीक धूळ बसते ती बघितली आहेस? ती जबळ जबळ दीडशेर गोळा करायला लागते. ह्यांत अडचण अशी आहे की स्वतः आपल्या हातानी विशिष्ट मंत्र म्हणून लाविलेल्या झाडांवरची धूळच तुला घेता येईल. त्यासाठी म्हणायचा मंत्र मी तुला शिकवीन.''

''खूप झाडें लावायला लागतील ना?'' माधवने विचारले.

''ह्यांत काय शंका? कितीतरी एकर बाग लावावी लागेल. नाहीतर तुला दीडशेर धूळ कशी मिळणार?'' सासरे म्हणाले.

जमीन घेऊन केळीच्या बागा लावायला सासऱ्यांनी माधवला मदत केली. जमीन सखल

करुन केळीची रोपें लावण्यास खड्डे खोदले. माधवने सासऱ्यांनी सांगितल्या प्रमाणे मंत्र म्हणत रोपे लाविली. माधवच्या बायकोने देखील ह्या कामांत खूप लक्ष घातले. झाडें मोठी झाली. माधव दिवसभर बागेत हिंडत असे व पानांवरची धूळ गोळा करीत असे. दोन तीन दिवसांनी त्याचे वजन केले की त्याला सासऱ्यांचे शब्द आठवायचे, धूळ गोळा करायला खूप वेळ लागेल आणि त्यासाठी चिकाटीपण पाहिजे. माधवचे लक्ष केळ्यांच्या पानांवरील धुळीकडे असे. त्याची बायको रोज केळीची पाने, दांडे व फुले विकून पुष्कळ पैसे मिळवूं लागली. माधवचे लक्ष तिकडे अजिबात गेले नाही. तो आपला ह्याच विचारात असायचा की कधी दीड शेर धूळ जमेल व आपण तांब्याचे सोने बनवू.

तीन वर्षें उलटली पण माधवचे काम पूर्ण होत नव्हते. त्याची बायको बागेतून जो व्यापार करत होती तो भरभराटीला आला. गाड्या भरभरुन केळी आणि पानें दूरदूरच्या बाजारात विकायला जाऊं लागली त्या भागात ह्यांच्या बागेसारखी दुसरी एकही केळीची बाग नव्हती. आणखी दोन वर्षें गेली. आता माधवचे काम झाले. त्याने दीडशेरधूळ जमविली होती. ती धूळ सासऱ्यांच्या समोर ठेवून तो म्हणाला, "ही घ्या. आपल्या सांगण्या प्रमाणे मी धूळ जमविली."

"शाबास ! आता तुला पैशाची टंचाई

कधीच होणार नाही." हंसत सासरा म्हणाला. मग मुलीकडे वळून म्हणाला "मुली! केळीच्या बागेंतून तू किती पैसे मिळवलेस?"

माधवची बायको एक थैली घेऊन आली व म्हणाली "तुम्हीच हिशोब करा."

माधवला हे कळेना की केळींच्या बागेंतून पैसे कसे मिळणार? तो आपला धुळीबद्दलच विचार करत होता. सासऱ्याने थैलीतले पैसे मोजले, आणि म्हणाला, "वीस हजार रुपये आहेत." येवढे पैसे बघून माधव आश्चर्य चकित झाला.

"माझ्या सल्ल्याचा कसा फायदा झाला ना! तुला पाहिजे तर तू ह्या पैशांचे सोने घेऊ शकतोस. दागिने घडवूं शकतोस. जे पाहिजे ते विकत घेऊं शकतोस. हे मान्य करशील ना? की गेल्या पांच वर्षांत मी तुझ्याकडून जी मेहनत करविली त्याचे हे फळ मिळाले. तूं जे प्रयोग केलेस त्यापेक्षा हा प्रयोग चांगला आहे ना?" सासरा म्हणाला.

माधवचे डोळे उघडले. त्याला कळून चुकलें की तो जी धडपड करत होता ती फुकटची होती. तो हवेंतच वाळूचे किल्ले बांधत होता. हे असेच चालू राहिले असते तर कुटुंबाचा सर्वनाश अटळ होता. सासऱ्याने भले त्याला फसविले कां असेना, पण त्याचे चांगले डोळे उघडले, आणि त्याचा फायदाच झाला. कामधेनुसारखी केळीची बाग असल्यावर त्याला पैशाला काय कमी? त्यांनी आपल्या सासऱ्यांची क्षमा मागितली आणि त्यांचे आभार मानले. त्यानंतर तो आपल्या बागेची मशागत, देखभाल करीत सुखाने राहूं लागला.

परिश्रमाच्या मिळकतीत जी गोडी आहे, ती दुसऱ्या कशांत मिळणार ? अशक्यास शक्य करण्याच्या मागे धांवणे वेडेपणाचे नव्हे कां? मनुष्याचे ध्येय हे एक असू दे, पण ते योग्य असेल तरच ते उत्तम ध्येय समजले जाईल. संशोधन जरुर करावे पण होणारा फायदा मर्यादित नसावा. त्या संशोधनाने मानवजातीचे कल्याण व्हावे असेच ध्येय हवे. ह्यामुळे लोकांपुढे एक आदर्श निर्माण होईल.

शूद्र

पवित्र गोदावरी नदीच्या तीरावर एका साधूमहाराजांनी एक छोटीशी झोपडी बांधली. आणि ते तिथे रहायला लागले. आजबाजूच्या गांवातील लोकांना त्यांच्या विषयी खूप आदर होता, मनामधें भक्ती होती. येवढे थोर साधुमहाराज आपल्या जवळच रहातात याचा त्यांना फार आनंद होई. त्यांच्या गरजा लोक नेहमी तत्परतेने पुऱ्या करीत असत.

साधू महाराजांना असे वाटायला लागले की लोक मला मान देतात तेव्हां मी म्हणेन तीच पूर्व दिशा. ते पहाटेच उठून रोजची सकाळची आन्हिकें संपली की नदीवर स्नानास जात असत. स्नान झाल्यावर नदी जवळच असलेल्या एका खडकावर बसून ते ध्यान करत. त्यांनी सर्व लोकांना अगोदर सांगून ठेवले होते की त्यावेळेस तिथे येऊन कोणीही त्यांच्या ध्यानांत व्यत्यय आणूं नये.

लोक त्यांचे सांगणे अमलात आणत असत. ध्यानाच्या वेळीं कोणी देखील खडकाच्या आसपास फिरकत नसत. आंघोळ करायचीच असेल तर ते खडकापासून दूर जाऊन आंघोळ करत.

एक दिवस साधूमहाराज यथासांग अंघोळ करुन. खडकावर ध्यानस्थ जाले. तेवढ्यांत त्यांना वाटले की जवळच कोणीतरी नदीत उडी मारली. म्हणून पटकन डोळे उघडले. तर असे दिसले की एक मुलगा पाण्यांत जोरांत हातपाय हलवत डुबक्या मारतो आहे. त्यामुळें साधुमहाराजांच्या अंगावर पाण्याचे थेंब उडायला लागले. ते संतापून ओरडले, ''इतका माज? दिसत नाही मी ध्यान करतोय ते?''

नदीत पोहणाऱ्या मुलाचे तिकडे लक्षच नव्हते. तो पोहण्यांत, नदीत डुबक्या मारण्यांत अगदी गर्क होता. खरं म्हटले तर डुबक्या मारण्यांत होणाऱ्या पाण्याच्या आवाजामुळे, साधुमहाराजांचे बोलणे मुलाला नीट ऐकूच आले नाही.

आंघोळ करुन मुलगा जेंव्हा कांठावर आला तेंव्हा साधूमहाराजांनी रागाने त्याला एक थोबाडीत दिली. येवढ्यांत एक माणूस पळत त्यांच्याजवळ आला व सांगू लागला की ''महाराज, क्षमा करा. हा माझ्या बायकोचा भाऊ आहे. दुसऱ्या गांवचा आहे. ह्याला आपल्या तपस्येविषयी कांही माहिती नाही. हा कुठे सांपडेना, म्हणून मी पळत इकडे आलो, कारण ह्याला नदीत डुंबायला फार आवडते. माझा अंदाज बरोबर निघाला. हा तर इथेच आहे. मनातल्या मनांत काळजीपण होती की हा आपल्या ध्यानांत व्यत्यय तर नाही ना आणणार! यायला उशीर लागला तरी कृपया क्षमा करा.''

''हा तुझा मेव्हणा आहे तर!'' असे म्हणत साधुमहाराज शांत झाले. त्यांच्या लक्षांत आले की हा माणूस शूद्र आहे, तेव्हां मुलगापण शूद्रच असणार. म्हणून महाराज नदीवर जाऊन परत एकदा आंघोळ करुन आले.

मुलगा हे सगळे लक्ष देऊन बघत होता. त्याने पुन्हां नदीत डुबी मारली व आंघोळ करुं लागला. बाहेर आल्यावर मेव्हण्याने त्याला विचारले ''तू कशाला पुन्हा आंघोळ केलीस?''

मुलाने उत्तर दिले ''स्वामीजींनी एकदा आंघोळ करुन भस्म लावल्यावर परत कशाला आंघोळ केली?'' मेव्हण्याने मुलाची समजूत काढत म्हटले ''अरे, तू विसरलास कां की आपण शूद्र आहोत. तुला थप्पड मारली तेव्हां ते तुला शिवले ना! म्हणून त्यांनी परत आंघोळ केली.''

मुलगा म्हणाला, ''मला थप्पड मारताना हे तर अगदी राक्षसासारखेच दिसत होते. राक्षस सुद्धा शूद्रच नाही का?''

मुलाचे बोलणे ऐकून महाराजांना जणूं कांही त्यांनाच कोणीतरी थप्पड मारली आहे असे वाटले. क्षणभर ते खजिल झाले. मुलाजवळ येऊन म्हणाले ''मुला, तू बरोबर बोललास. मी फक्त राक्षसच झालो नव्हतो, तर राग व गर्वाचा पगडा पण माझ्यावर होता. शूद्र तू नाहीस, मी आहे.'' असे बोलून साधूमहाराजांनी प्रेमाने मुलाला जवळ घेतले.

